

4. Вісник Асоціації кримінального права України. Питання свободи вираження поглядів у контексті інформаційної безпеки. С. 61-62. URL: <http://vapk.nlu.edu.ua/article/view/281122>

Коротиш Світлана Олександрівна,
здобувачка ступеня вищої освіти магістра
Інституту заочного та дистанційного
навчання Національної академії внутрішніх
справ

Науковий керівник:

Берестовський Ігор Володимирович,
старший викладач кафедри
конституційного права Навчально-
наукового інституту права
та психології Національної академії
внутрішніх справ, кандидат юридичних
наук

ПРАВА ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: МЕЖІ ДОПУСТИМИХ ОБМЕЖЕНЬ КРИЗЬ ПРИЗМУ ПРИНЦИПУ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА

Як відомо, фундаментальну цінність демократичної та правової держави становлять права і свободи людини, а їх забезпечення є ключовим обов'язком держави. Водночас у періоди загроз, зокрема в умовах воєнного стану, держава змушена вдаватися до тимчасового обмеження окремих прав з метою захисту національної безпеки, територіальної цілісності та публічного порядку. За таких обставин особливого значення набуває принцип верховенства права, який виступає критерієм допустимості, обґрунтованості та пропорційності відповідних обмежень.

Згідно статті 64 Конституції України, у період воєнного або надзвичайного стану можуть бути встановлені обмеження прав і свобод, за винятком тих, що є невідчужуваними [1]. Тобто, Основний Закон України закріплює імперативну норму, згідно якої навіть за умов воєнного чи надзвичайного стану існує коло прав, які не підлягають обмеженню. Такий підхід, на нашу думку, відображає загально визнані міжнародні стандарти у сфері прав людини та підкреслює пріоритет людської гідності як базової конституційної цінності в нашій державі.

Разом із тим варто зауважити, що в умовах воєнного стану ризик надмірного втручання держави у сферу прав людини істотно зростає. Це зумовлено, насамперед, оперативністю ухвалення управлінських рішень і обмеженими можливостями громадського контролю. За таких умов, принцип верховенства права виконує стримувальну функцію, запобігаючи

трансформації тимчасових надзвичайних заходів у сталу практику необґрунтованого звуження змісту та обсягу конституційних прав і свобод.

Окремої уваги в даному аспекті потребує питання балансу між публічними інтересами та індивідуальними правами. Як зазначає Е. Р. Дорошенко, воєнний стан завжди передбачає концентрацію владних повноважень і розширення можливостей держави втручатися в приватну сферу, але це втручання має бути суворо обмежене принципами необхідності та пропорційності [3, с. 98]. Тобто, навіть за умов існування об'єктивної загрози національній безпеці, держава не звільняється від обов'язку дотримуватися конституційних принципів захисту прав і свобод людини. Принцип пропорційності передбачає співмірність між масштабом обмеження прав особи та тими публічними інтересами, для захисту яких такі обмеження запроваджуються. Водночас принцип необхідності вимагає, щоб кожне втручання держави у сферу приватного життя було зумовлене реальними, а не абстрактними ризиками та застосовувалося лише за відсутності альтернативних, менш обтяжливих засобів досягнення легітимної мети. Недотримання цих вимог створює загрозу подриву довіри до держави та делегітимізації її дій як на внутрішньому, так і на міжнародному рівнях.

Варто зауважити, що ефективність вищезазначених принципів безпосередньо залежить від наявності дієвих інституційних і процедурних інструментів, здатних обмежувати дискрецію публічної влади в умовах воєнного стану та забезпечувати підзвітність прийнятих рішень. У даному контексті, С. Ю. Белявська, Н. В. Богуславська, зазначають, що міжнародний досвід свідчить, про те, що успішне балансування між колективними та індивідуальними правами в умовах воєнного стану можливе лише за умови наявності ефективних механізмів контролю [2, с. 32]. Йдеться, зокрема, про парламентський і судовий контроль, а також механізми міжнародного моніторингу у сфері прав людини. Саме такі інструменти забезпечують дотримання принципів законності, необхідності та пропорційності обмежень прав і свобод, що запроваджуються в інтересах національної безпеки.

У свою чергу, європейський підхід до обмеження прав людини в умовах надзвичайних обставин ґрунтується на так званій концепції «дерогації», яка допускає тимчасовий відступ від окремих зобов'язань за умови суворого дотримання встановлених процедур і стандартів. У цьому контексті варто звернутися до судової практики Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ). Відтак, у справі *Lawless v. Ireland* (1960), ЄСПЛ визнав допустимими тимчасові обмеження свободи особи в умовах екстремальної загрози для держави, проте підкреслив, що дерагація від зобов'язань за Конвенцією не може позбавляти сенсу або сутності основних прав людини [4]. Для України, яка задекларувала європейський вектор розвитку, дотримання таких стандартів має не лише правове, а й стратегічне значення.

Особливу роль у цьому процесі відіграє судова влада, яка в умовах воєнного стану має продовжувати залишатися незалежним і ефективним

гарантом конституційних прав. Попри об'єктивні ускладнення доступу до правосуддя, судовий контроль є необхідною умовою дотримання принципу верховенства права. Саме суди уповноважені оцінювати, чи відповідають конкретні обмежувальні заходи критеріям законності, необхідності та пропорційності, а також чи не порушують вони сутнісного змісту прав людини. На наш погляд, у цьому аспекті право на судовий захист не лише зберігає своє значення в умовах воєнного стану, а й набуває особливої ваги як інструмент стримування надмірного державного втручання.

Таким чином, принцип верховенства права в умовах воєнного стану виступає не декларативною категорією, а практичним інструментом оцінки діяльності держави у сфері прав людини. Важливо, що права людини в умовах воєнного стану не втрачають свого конституційного значення, а лише зазнають тимчасових і чітко визначених обмежень. Принцип верховенства права слугує ключовим інструментом оцінки допустимості таких обмежень, забезпечуючи баланс між потребами безпеки та необхідністю збереження демократичних цінностей. А його дотримання є запорукою того, що навіть у період найскладніших випробувань держава залишатиметься правовою, а людина – найвищою соціальною цінністю.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: від 28.06.1996 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 24.12.2025).

2. Белявська С.Ю., Богуславська Н.В. Межі допустимого обмеження прав людини заради реалізації прав народу у воєнний період. *Legal Bulletin*. 2025. С. 29-35. URL: <https://doi.org/10.31732/2708-339X-2025-17-C4>

3. Дорошенко Е. Р. Конституційні засади обмеження прав і свобод людини і громадянина в Україні: Дисертація. Київ, 2023. 228 с. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0824U000849>

4. Case «Lawless v. Ireland». *European Court of Human Rights*. Judgment of 14 November 1960. Application No 332/57. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22tabview%22:\[%22document%22\],%22itemid%22:\[%22001-57516%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22tabview%22:[%22document%22],%22itemid%22:[%22001-57516%22]}) (дата звернення: 24.12.2025).